

dominador o *saber formador*), que situa a la persona ante el sentido de la existencia y le proporciona los recursos intelectuales y afectivos para que pueda enfrentarse a ella.

La conclusión del diálogo es clara: la *fides qua*, como hábito y acto personal, se convierte solo en una realidad poderosa si lo que se cree, la *fides quae*, pot ésser adverat per la raó, la qual cosa només és posible si s'obre a un debat racional, on les perspectives teològiques i filosòfiques s'enriqueixin mútuament. (61).

Si la fe no se abre a la razón y no se la puede discutir y examinar, se convierte en «una ficció que falseja la realitat», aquello que precisamente Llull establecía como cuestión a probar en su diálogo (§37):

<p>Si jo, tal com ho desitjo i anheló, pogués aconseguir que molts homes intel·ligents demostrassin que ets necessària, ningú no et consideraria una ficció, sinó que et veurien com una ferma realitat.</p>	<p>Si ego possem pervenire ad meum statum, quem multum desidero et affecto, videlicet, quod multi homines essent intelligentes te esse necessariam demonstrando, tunc hoc, quod videtur hominibus esse figmentum de te, non esset, sed res certa.</p>
--	---

La traducción se basa en el texto latino establecido por Walter Euler (*Raimundi Lulli Opera Latina* 23 / CCCM 115 [Turnhout, Brepols, 1998]), aunque con preferencia por algunas lecturas divergentes procedentes de la tradición manuscrita, que quedan pertinentemente señaladas en nota. La traducción al catalán quiere reflejar el estilo y sabor de la prosa luliana y —lo que es más importante— se esfuerza por plasmar de modo fidedigno la argumentación concisa del mallorquín, «la qual cosa pot donar peu a diverses interpretacions» (80), que así han permanecido igualmente en la traducción al vernáculo.

Estamos, como indicábamos al comienzo, ante una *magna translatio*, aderezada con un estudio introductorio de primera magnitud que da sentido del proceder *laico* de la teología filosófica luliana, situándola en el acertado contexto del conjunto de su proyecto y de las corrientes filosóficas y teológicas de los siglos XI al XIII. Se explica así la que es una de las obras intelectualmente más ambiciosas de Llull, «l'apologeta cristià, laic filòsof i teòleg alhora, que maldava per pensar rigorosament». Será, desde ya, referencia obligada para los estudiosos lulianos y de la filosofía y cultura medievales.

Antonio Cortijo Ocaña
University of California

Veny, Joan (2011), *Petit atles lingüístic del domini català. Vol. III*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 323 pp., ISBN: 978-84-9965-096-8

El tercer volum del *Petit atles lingüístic del domini català* (2011) és el darrer fruit del grandios projecte iniciat l'any 1952, quan Antoni M. Badia i Margarit i

Germà Colón van donar a conèixer la seva voluntat de confegir un atlas lingüístic dels territoris de parla catalana. A data d'avui ja hi ha cinc volums publicats de l'*Atles lingüístic del domini català (ALDC)* —ja s'ha superat la meitat dels nou volums previstos inicialment— i s'ha arribat al tercer volum del *PALDC*, el germà petit de l'*ALDC*. Seria molt interessant que els volums d'un i altre atlas es poguessin anar publicant paral·lelament, perquè es complementen a la perfecció i la consulta d'un porta a la de l'altre. L'*ALDC* conté una enorme quantitat de mapes puntuals que cartografien els materials recollits a través d'una sèrie d'enquestes fetes a partir d'un qüestionari preparat prèviament i centrat en temes de fonètica, morfologia i, sobretot, lèxic. Les dades que s'hi recullen, doncs, són nombrosíssimes, però no hi són interpretades lingüísticament. La interpretació s'ha d'anar a buscar al *PALDC*, el primer volum del qual va ser presentat per Joan Veny com «un atlas amb mapes de síntesi, enriquit amb comentaris lingüístics, sense aprofundiments d'alta filologia, però bastit sobre una base de rigor científic, de consulta còmoda, destinat a universitaris, alumnes de batxillerat i dilectants de la llengua».¹

El volum que aquí es ressenya conté 194 mapes seleccionats dels 290 que apareixen al tercer volum de l'*ALDC* (2006) i de les 42 llistes de respostes amb escassa variació formal. Els temes sobre els quals se centren els mapes són *La família: cicle de la vida; Món espiritual: l'església. Festes religioses. Creences; Jocs; Temps cronològic. Meteorologia; i Topografia*. L'estructura d'aquest volum és idèntica a la de l'anterior: el conjunt de mapes lingüístics està precedit per una introducció, un apartat de convencions gràfiques i una relació dels punts d'enquesta, i seguit per la bibliografia, l'apartat de terminologia lingüística i l'índex alfabètic dels mots.

Pel que fa als mapes lingüístics, el tercer volum del *PALDC* també comença amb una petitíssima mostra de mapes comparatius, com en els dos primers volums, en els quals es torna a fer evident com la llengua històrica catalana presenta trets generals que contrasten amb els que ofereixen les llengües veïnes (castellà, aragonès i occità). El primer dels dos mapes se centra en el verb *demanar*, que contrasta amb l'occità *demandar* pel que fa a l'evolució fonètica (< llat. DEMANDARE), i amb el castellà i aragonès *pedir* pel que fa al lèxic. El segon mapa està dedicat a la paraula *dida*, un mot formalment i semànticament propi del català, que contrasta amb el castellà i aragonès *nodriza* i amb l'occità *noiriça*.

El bloc següent està format per 63 mapes fonètics (22 de vocalisme i 31 de consonantisme, 8 d'altres variants fonètiques i 2 de fonosintaxi). Els mapes fonètics relatius a vocalisme i consonantisme són més nombrosos que en els volums anteriors del *PALDC* i ja no porten per títol noms de fenòmens fonètics —com 'Sensibilització o no de la [j] en *cuixa* (i semblants)', 'Ensordiment de [z] intervocàlica' o 'Iodització'—, sinó l'enunciat concret en què se centra el mapa. El comentari lingüístic també se centra més en l'enunciat objecte d'estudi i deixa de banda introduccions teòriques a determinats processos fonètics, que sí que apareixien de tant en tant en els comentaris del primer i segon volum del *PALDC*. Aquestes explicacions es deixen per a l'apartat de terminologia lingüística, més ex-

¹ Veny, Joan (2007), *Petit atlas lingüístic del domini català*. Vol. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, p. 8.

tens que en els anteriors volums.

Tot i que, com és habitual, els comentaris més atractius són els del bloc de lèxic, ja que hi intervenen factors socials, creatius, culturals i de contacte de llengües, entre els comentaris dels mapes fonètics referents a vocalisme i consonantisme també s'hi troben dades ben interessants. Destaquen, per exemple, les múltiples variants fonètiques del mot *església* (mapa 302), que inclouen tant ensordiments com palatalitzacions, geminacions, afèresis o rotacisme; o també la distribució de les solucions *siular* i *xiular/txiular* (amb les variants *txular* i *txullar*) procedents del llatí SIBILARE, així com les diverses formes que s'han obtingut afegint el sufix *—et* o *—it* al radical del verb per a designar el 'so que es produeix xiulant': *siulet*, *xiulet*, *xiulit*, *xullet*, *xiulit*, *xeulit*, *xoulit* i *xullit*, entre d'altres (mapes 307 i 308). En aquest bloc de fonètica són especialment freqüents i valuoses les referències a altres mapes tant del mateix volum com de volums anteriors del PALDC. Així, és possible constatar semblances i diferències en les evolucions de mots que presenten uns mateixos segments vocàlics o consonàntics: és el cas de *Quaresma* i *guanyar*, dos mots recollits en aquest volum (282 i 284) que presenten similituds en l'evolució de *qua-* i *gua-*, i que contrasten amb l'evolució que ha seguit aquest grup en el mot *llengua* (PALDC, I, 11).

En algun moment es pot arribar a tenir la sensació que hi ha comentaris al bloc de fonètica que contenen dades una mica heterogènies, ja que inclouen referències prou àmplies a la variació lèxica dels enunciat objecte d'estudi. Com a exemples es poden esmentar els comentaris dels enunciat *dejuni* (281), *Pasqua* (283), *festejar* (291) o *rector* (300). Aquest darrer és un dels exemples de comentari que ocupa tota una pàgina, igual que el seu corresponent mapa, un format nou que no es troba en els volums precedents. Una altra novetat respecte als anteriors volums és que hi ha algun enunciat que disposa de més d'un mapa. Per exemple, en relació amb l'enunciat *els Reis* es poden trobar fins a tres mapes: un primer sobre la variació de la vocal ([e]/[ɛ]), un segon sobre les variacions de l'article, i un tercer sobre les variacions de la *—s* i la formació de plural.

D'entre els blocs que queden a continuació, el de fonosintaxi és el més pobre, amb només dos mapes (igual que en el primer volum del PALDC; en el segon no n'hi havia cap). El bloc de morfologia conté vuit mapes, una quantitat minsa però almenys superior a la dels volums anteriors. I, naturalment, el bloc més extens continua sent el de lèxic, que en aquest cas inclou un total de 121 mapes. La riquesa dels comentaris lingüístics d'aquest bloc és enorme: es fa molt difícil establir quins són els mapes i comentaris més destacables, ja que en tots s'hi poden trobar dades sorprenents. Convé recordar que, en el lèxic, el comentari lingüístic no només desvela l'ètim dels mots, sinó també la seva motivació, és a dir, com un mot del sistema català pot adquirir nous significats, ja sigui per metàfora, per metonímia o per altres mecanismes.

Un bon nombre dels mapes del bloc de lèxic se centren en mots que han caigut en desús a causa dels canvis d'estil de vida que ha experimentat la nostra societat d'ençà dels anys 60 i 70 del segle passat, període durant el qual es van dur a terme les enquestes de l'ALDC. Per exemple, a la secció de *La família: cicle de la vida*, s'hi recullen algunes paraules que serien ben difícils d'identificar pels joves d'avui dia: *el promès* (341), *el conço* (344), *els jovençans* (345), *el nuviatge* (346) o el

verb *amistançar-se* (348). Fins i tot a la secció de *Jocs* es fa evident que algunes paraules i expressions que identificaven realitats ben habituals fa tan sols unes dècades, ara gairebé s'han convertit en relíquies del passat: *jugar a bales* (386), *jugar a fet* (396), *la baldufa* (387), *la xarranca* (392), *la gallina cega* (395), etc. Però aquest és precisament el gran valor de l'ALDC i del PALDC: deixar constància d'un determinat estadi de la llengua i conservar un enorme llegat lèxic que, si no fos per obres d'aquesta envergadura, podria acabar caient en l'oblit.

Un dels àmbits en què es fa més palesa la gran riquesa de significants que tenen determinats conceptes és justament l'àmbit infantil dels jocs, ja que s'hi suma la tendència a usar formes diminutives i la capacitat creativa dels infants a l'hora d'idear nous mots. Per exemple, en el ja esmentat *jugar a fet* s'hi troben recollits significants tan diversos com *amagar*, *fet (amagar)*, *cuit (amagar)*, *cuc (amagar)*, *quit (amagar)*, *luca d'amagar*, *cuit a córrer*, *conills (amagar)*, *conillons (amagar)*, entre molts altres (396). I encara hi ha casos en què la variació de significants és més àmplia, com en l'enunciat *a collibè (a l'esquena, a les espatlles, a coll, en costes, a la xinxín, cama ací cama allà, cametes al coll, a coll cristòfol, a collsarró, als muscles..., 399)* o en l'enunciat *fer tombarelles (capitomba, capgiretes, cabussetes, voltereta, revolta, cabiroltes, candeletes, volantins, cucaveles..., 401)*. A la secció *Temps cronològic. Meteorologia* també s'hi recullen conceptes que coneixen una gran diversitat de significants, generats per múltiples motivacions. Algunes de les més interessants són les de caràcter onomatopèic (*xim-xim* o *xec-xec* per *roina*, 424; *xapatada* per *ruixat*, 425) i les que tenen a veure amb determinades creences populars (com *follet de vent* i *barrufet* per *remolí*, 418; *vell marí* per *llampec*, 431; *camí*, *carrera*, *carretera* o *carro de Sant Jaume* per *Via Làctia*, 420, entre d'altres).

Finalment, un altre dels aspectes que es pot destacar és que a cada comentari, fins i tot en els del bloc de fonètica, s'especifiquen els mots que pertanyen a la llengua normativa. Aquesta informació ja s'inclouïa en el segon volum del PALDC, però en el tercer és encara més detallada, ja que sol precisar en quina edició del *Diccionari de la llengua catalana* apareixen per primera vegada els mots comentats i si hi ha algun canvi en les entrades d'aquests mots corresponents a les diverses edicions del *Diccionari*. Tot plegat fa, doncs, que haguem de tornar a felicitar Joan Veny i el seu equip per aquesta nova joia filològica, que fa evident una vegada més que el *Petit atlas lingüístic del domini català* és de tot menys petit.

Elisenda Campmany Jané
Universitat Pompeu Fabra

Jordi Cerdà, Maria Reina Bastardas, Stefano M. Cingolani, Isabel de Riquer, Francesc Massip, Meritxell Simó. *Literatura europea dels orígens. Introducció a la Literatura romànica medieval*, Barcelona, Editorial UOC, 2012, ISBN: 978-84-9788-491-4